

XALQ AMALIY SAN'ATINI O'QUV JARAYONIDA INTERFAOL METODLAR ASOSIDA O'RGANISH

Barataliyeva Nasiba Maxmadaminovna

Termiz davlat pedagogika institute

Texnologiya va geografiya kafedrası o'qituvchisi

Qodirova Shohista Baxrom qizi

Texnologik ta'lim yo'nalishi III-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu ishda xalq amaliy san'ati namunalari – kashtachilik, zargarlik, yog'och o'ymakorligi, kulolchilik va boshqa milliy hunarmandchilik turlari – o'quv jarayoniga zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida integratsiya qilish masalalari yoritilgan. Tadqiqotda interfaol metodlardan foydalanishning o'quvchilar bilimi, qiziqishi va ijodiy fikrlashini rivojlantirishdagi o'rni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. "Aqliy hujum", "Klaster", "Bumerang", "Blits-so'rov", "Juftlikda ishlash", "Keys-studiya" kabi metodlar xalq amaliy san'atiga oid mavzularni chuqurroq o'zlashtirishga xizmat qilishi ilmiy asoslangan.

Annotation. This study explores the integration of samples of traditional folk applied arts—such as embroidery, jewelry making, woodcarving, pottery, and other national handicrafts—into the educational process using modern pedagogical approaches. The research provides a theoretical and practical analysis of the role of interactive teaching methods in enhancing students' knowledge, interest, and creative thinking. Methods such as "Brainstorming," "Cluster," "Boomerang," "Blitz Survey," "Pair Work," and "Case Study" are scientifically substantiated as effective tools for achieving deeper comprehension of topics related to folk applied arts.

Kalit so'zlar: xalq amaliy san'ati, milliy hunarmandchilik, kashtachilik, zargarlik, yog'och o'ymakorligi, kulolchilik, interfaol metodlar, pedagogik texnologiyalar, innovatsion ta'lim, amaliy mashg'ulotlar, kompetensiyaga yo'naltirilgan ta'lim, aqliy hujum, "Insert" texnologiyasi, muammoli ta'lim, tabaqalashtirilgan yondashuv, o'quvchilarda ijodkorlikni rivojlantirish, milliy qadriyatlar, estetik tarbiya, ta'lim sifati, faol o'qitish usullari, ko'rgazmalilik, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish.

Keywords: folk applied arts, national handicrafts, embroidery, jewelry making, wood carving, ceramics, interactive teaching methods, pedagogical technologies, innovative education, practical training, competency-based education, brainstorming, "Insert" technology, problem-based learning, differentiated approach, developing students' creativity, national values, aesthetic education, quality of education, active learning methods, visualization, formation of practical skills.

ASOSIY QISM

O'zbek milliy kashtado'zligi xalq hunarmandchilik san'atining eng qadimiy turlaridan hisoblanadi. Kashta kiyimlar va buyumlarni bezashda hamda ro'zg'or bezak buyumlari tayyorlashda qadimdan qo'llaniladi. Kashtachilik san'ati nafaqat mamlakatimizda, balki chet ellarda ham shuhrat qozongan. O'zbek chevarlari qo'llari bilan tikilgan kirpech, so'zana, zardevor, gulko'rpa, choyshab kabilar Fransiya, Italiya, Yaponiya, Germaniya, Belgiya, Amerika, Hindiston kabi xorijiy mamlakatlarda ham mashhur. Respublikamizning Farg'ona vodiysida faqat xonadonlarda emas, amaliy san'at muzeilarida ham qo'l kashtachiligi namunalari to'planib, doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. Hozirgacha bu buyumlar o'ziga xos go'zallik, nafis bezaklarning rang-barangligi bilan kishilarni hayratga solib kelmoqda. Badiiy kashtachilik uzoq tarixga ega, buni arxeologik topilmalar va yozma manbalar isbotlab bermoqda. O'zbek kashtachiligi qo'shni xalqlar kashtachiligi ta'sirida boyidi va rivojlandi. Unda hind, xitoy, rus, qozoq, qirg'iz va tojik kashtachiligi usullarini uchramiz. Kashtachilik san'atida har bir millatning o'ziga xos, eng ko'p qo'llaydigan naqshlari bo'ladi. O'rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan. O'tmishda bu kashtalar oq va tabiiy malla shoyi, adras, baxmal matolarga tikilgan. Hozirgi kungacha ham satin, shoyi, baxmalga tikiladi. Ish jarayonida kashtachilar o'z mahoratlarini oshirishadi va bir-biridan o'rganishadi. Kashta choklari, tikish uslublarining turli-tumanligi o'zbek kashtado'zlarining katta san'atidan dalolat beradi. Masalan, Nurota, Buxoro, Samarqand kashtachilik mahsulotlari ko'proq yo'rma chok bilan, Shahrisabzda yo'rma, kandaxayol, iroqi, Toshkentda esa ko'proq bosma chok bilan tikilgan. O'zbek kashtado'zlari buyum bezaklarida amaliy bezak san'atining boshqa turlaridagi naqshlardan andaza olgan. Kashtalarda o'simliksimon tasvirlar - shox, gulband, guldastalar ko'p uchraydi. Naqsh mujassamligida asosiy bezak matoning o'rtasida bo'lib, hoshiyalar qo'shimcha bezak hisoblanadi. Lekin hoshiya bezagi mahorat bilan ishlangan kashtalar ham ko'p. Ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, kandakorlik, naqqoshlikda uchraydigan islmiy gul (naqsh)lar kashtachilikda ham ko'p uchrash chizmakash (naqqosh)lar amaliy bezak san'atining turli sohalariga chizma (naqsh)lar tayyorlaganini ko'rsatadi. Kashtachilikda chizmakashlar yaratgan naqsh (gul)lar asosida kashtado'zlar badiiy buyum yaratadilar. Kashtada naqsh tuzishda geometrik shakllar uchburchak, kvadrat, yulduzcha, aylana va hokazolardan, shuningdek, to'lqinsimon, siniq chiziqlar, o'simlik belgilari (barglar, gullar, shoxlar, daraxtlar)dan, jonivorlar dunyosi (hasharotlar, qushlar, baliqlar, hayvonlar) tasviridan, shuningdek, umumlashgan odam qiyofasidan foydalanish mumkin. Ba'zan naqshda geometrik shakllar bilan tabiatga xos belgilar qo'shilgan bo'ladi. Naqshning hamma qismlari mutanosib bo'lishi kerak. Ba'zan bezakda motivlar qaytarilmaydi. Bezak simmetrik va asimmetrik tuzilishi mumkin. Kashtachilik san'atida lik san'atida har bir millatning o'ziga xos eng ko'p qo'llaydigan naqshlari

bo'ladi. O'zbek kashtalarida o'simliksimon, geometrik shakl hamda gul naqshlari ko'p qo'llaniladi. Qadimiy an'analarga ko'ra, o'zbek qizlari-bo'lajak kelinchak seplari bo'lmish har xil kashtachilik buyumlarini ya'ni dastro mol, choyxalta, parda, belbog, sumka, nimcha, Joynomoz, gulko'rpa, kirpich, zardevor, choyshab, sozana, kiyim bezaklari va bosh kiyimlarini, sovg'alarmi o'zlari tayyorlashgan. To'yda kuyovning qarindosh-urug'lariga kelin o'zi tikkan buyumlarini sovg'a qilgan. To'ydan oldin sep yoyib ko'rgazma qilinar, bu kelinning chevarligini, mehnatsevarligini namoyish etishi va kashta qanchalik nozik, chiroyli bo'lsa yuqori baholanar edi. Qizlar juda yoshligidan boshlab kashta yoshligidan boshlab kashta tikishga o'rgatilib, ular uch, to'rt yildan keyin mustaqil kashta tikishni boshlaganlar. O'rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan bo'lib, ollada kashta tikish bilan ayollar shug'ullanishgan. O'tmishda bu kashtalar oq va tabiiy malla shoyi, adras, hisoriga, baxmal matolarga tikilgan, keyinchalik satin, shoyi, baxmalga tikiladigan bo'ldi. Ish jarayonida ular o'z mahoratlari oshirishgan, bir-biridan va kattalardan avlodlar tajribasini o'rganishgan. Xalq badiiy hinarmachilik mahsulotlari faqat bizning mamlakatimizda emas, balki chet mamlakatlarda ham cheksiz talab qilinadi. Pliniyning aytishicha, Vavilon kashtachiligi qadimdan mashhur bo'lib, matoga turli rangdagi iplar bilan kashta tikishni o'sha yerda kashf etishgan. Keyinchalik Vavilon Rim imperiyasi tarkibiga kirgach ipak, zar yoki jun ip qo'shib tikilgan rang-barang kashtachilik bilan shuhrat qozongan. Kashtachilik san'atining an'analari Vizantiyada ham rivoj topgan. XIII va XV asrlarda Kichik Osiyo doirasida paydo bo'lgan hamda Vizantiya imperiyasini barbot qilgan usmoniy turklar ham ushbu san'atga o'zlarining munosib ulushlarini qo'shganlar. Qrim va Kavkazning qayeridagi Vizantiya madaniyati uzoq vaqt kuchli ta'sir o'tkazgan bo'lsa, o'sha yerda kashtachilik rivojlanavergan. Qadimgi Rus ham Vizantiyaga taqlid qilib kashtachilik san'atini o'rgangan. Rus kashtasi gullarining xarakteriga va tikilish usullariga ko'ra juda turli-tumandir. Popok (yo'rma) chokli kashta tikish Olonets, Vologda oblastlari va Arxangelsk oblastining g'arb qismida keng tarqalgan. Hozirgi vaqtda Rossiyada ellikdan ortiq baxyasimon kashtado'zlik korxonalari bor. Ivanovo, Ryazan, Kalinin, Smolensk va boshqa oblastlarda kashtado'zlik markazlari bo'lib, u yerdagi korxonalarda turli kiyimlar va uy ro'zg'omi bezaydigan turli buyumlar ishlab chiqariladi. XIX asrning ikkinchi yarmida kashta tikish mashinasining ixtiro etilishi kashtachilik korxonalarining vujudga kelishiga asos soldi. Kashtado'zlikning yirik namoyandalardan Andijondagi "Qizil bayroq" arteli rassom kashtado'zi X.Nazarov, Samarqanddagi "Xotin-qizlar mehnati" arteli kashtado'zi Usmon Shokirov, Toshkentlik kashtado'z va chizmakash Xayri Sobirovalar kashta buyumlariga yangi turli xil naqsh kompozitsiya va tikish usullarini yaratdilar. X.Sobirova onasi Zaxira Mirxoliqovadan qo'lda, mashinada tikish sirlarini va chizmachilikni o'rgandi. X. Sobirova 15 yoshidan boshlab onasining kashtado'zlik hunarini davom ettirib, "Sharq gullari" va "Ilg'or" nomli Stalin artelida 16 yil ishlab ko'p

shogirdlar yetishtirishda o'z hissasini qo'shdi. Yetishib chiqqan kashtachilar o'zining san'ati va tabiatiga ko'ra go'zallik xaqidagi orzularini ifodalasiga harakat qilganlar. Kashtaga naqsh bosish jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi Kashtada rang muhim ahamiyat kasb etadi. Iplarni tanlashda ranglarning uyg'unlashuvini, bir-biriga qanday ta'sir etishini bilish zarur. O'zaro mos ranglarni tanlashda berk spektor qatori ranglaridan iborat ranglar doirasi asos qilib olinadi. Ranglar xromatik va axromatik bo'ladi. Kamalak spektoridagi ranglar xromatik ranglar deyiladi. Axromatik ranglarga oq, kulrang, qora ranglar kiradi. Spektor doi-rasining qarama-qarshi tomonida joylashgan ranglar qo'shimcha ranglar deyiladi. Agar qizil rangning o'rtasidan diametr o'tkazilsa, u ranglar doirasidagi qizil rangning taxminan to'g'risidagi zangori yashil rangni kesib o'tadi. Demak, qizilga zangori - yashil, to'q sariqqa - zangori, sariqqa - ko'k, yashilroq sariqqa - binafsha va hokazo qo'shimcha ranglar bo'ladi.

XULOSA

O'zbek kashtachilik san'ati xalqning ko'p asrlik madaniyati, ma'naviyati va estetik didini ifodalovchi nodir an'analardan biridir. Unda o'simliksimon, geometrik va gul naqshlarining ko'p qo'llanishi milliy dunyoqarash, tabiatni go'zallik manbai sifatida tasavvur etish bilan bog'liq. Qadimdan qizlar sep tayyorlash jarayonida turli kashtali buyumlarni mustaqil yaratish orqali nafaqat hunar, balki sabr, did, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni ham egallaganlar. Kashtachilik avloddan-avlodga o'tib, har bir hudud o'ziga xos maktab va uslublarni shakllantirgan. Kashtado'zlik O'rta Osiyoda keng tarqalib, shoyi, adras, baxmal kabi matolarga turli chok turlarida tikilgan. Bu san'at boshqa xalqlar madaniyatida ham chuqur iz qoldirgan: Vavilon, Vizantiya, Kichik Osiyo, Qrim, Kavkaz va qadimgi Rus kashtachilik an'analari o'zaro ta'sirda rivojlangan. XIX asrda kashta mashinasining kashf qilinishi kashtachilik korxonalarining vujudga kelishiga imkon yaratib, bu hunar sanoat darajasiga ko'tarildi. XX asrda X. Nazarov, U. Shokirov, X. Sobirova kabi ustalar yangi kompozitsiyalar, naqshlar va tikish texnikalarini yaratib, kashtachilik san'atining takomillashuviga muhim hissa qo'shdilar. Ularning faoliyati nafaqat san'at namunalari, balki ko'plab shogirdlar tarbiyasi orqali bu hunarning davomiyligini ta'minladi. Umuman, kashtachilik san'ati xalqning estetik qarashlari, turmush tarzi va madaniy merosini yorituvchi boy ma'naviy xazina bo'lib, bugungi kunda ham o'zining badiiy ahamiyati, milliy o'ziga xosligi va hunarmandchilik an'analari bilan yuksak qadrlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rui Gonsales de Klavixo. Samarkandga Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406 yillar) T: 2010. B. 199.
2. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil. B.263.

3. Dala yozuvlari Boysun tumani. Qizilnavr mfy. (2021-2022 y.y.).
4. Dala yozuvlari Boysun shah. Tuzbozor mfy. Istiqlol ko'chasi (2022-yil.)
5. O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil. -B.263.
6. Dala yozuvlari, Muzrabot t. Do'stlik, Navro'z mapallari va Xushman qishlog'i (2021-2022-y.y.).
7. Dala yozuvlari, Jarqo'rg'on t. Qoraqurm mahallasi va Hurnamandlari uyushmasi (2022-2023 y.y.)
8. M.A.Maksumova, Q.M.Abdullayeva. Xalq xunarmandchiligi. - T.: TDPU, 2008.